

DESPRE CICLICITATE ȘI LITERATURĂ:

DANIEL MENDELSON*^{*}

Eseul lui Daniel Mendelsohn, *Trei inele: O poveste despre exil, narațiune și destin* îmbină metodele și rigoarea hermeneuticii literare, demersul anamnestic, lucid, asupra propriului act creator și analiza compoziției inelare în scrierile lui Homer, Erich Auerbach, François Fénelon, Marcel Proust și W.G. Sebald. Prin hibridarea strategiilor discursului didactic-documentar cu cel al discursului ficțional, acesta își construiește propria structură narativă concentrică, ce chestionează însuși raportul dintre realitate și ficțiune și, cel puțin indirect, etica reprezentării în literatură, raportul dintre realitate și literatură fiind legat (și) de problematica exilului.

Tema și tehnica narativă sunt recurente în opera lui Mendelsohn, construcția inelară se conturează în două direcții ce se întrepătrund. Pe de-o parte, reluarea și analiza structurilor narative ale altor texte, digresive, de la epopeea homerică la *Mimesis-ul* auerbachian și până la *Austerlitz-ul* sebalidian. Pe de altă parte, însăși autorul reia acest joc al digresiunilor concentrice, prin dozarea cu o rigoare matematică a tensiunii narative și a eposului propriu-zis și prin suprapunerea într-o mișcare spiralată a mai multor fire fabulative a căror coerență este relevată în final. „Un străin ajunge într-un oraș necunoscut, după o lungă călătorie. E departe de familie de ceva timp” (p.11). Așa își începe Mendelsohn cartea de memorialistică, prin reluarea lait-motivului exilului (și) ca metaforă a relevării raportului identitate-alteritate. Străinul din fiecare capitol al cărții reprezintă un arhetip, o figură universală a alterității ce transgresează fiecare epocă: „Cine e străinul acesta? Ar putea fi oricine din ultimii 50 de ani: un sirian, un bosniac, un kurd, un angolez, un ugandez. Cu câteva decenii mai înainte de asta ar fi fost probabil un evreu (...) Cu două secole și jumătate înainte, acest pribeag ar fi putut fi un hughenot” (...) Cu alte două secole mai înainte, în 1492, străinul nostru putea fi unul dintre zecile de mii de evrei și musulmani care (...) au fost izgoniți din Spania” (pp.27-28).

Structurat în trei părți, „Le Lycée Français”, „Educația fetelor” și „Templul”, eseul presupune (și) revelarea unui demers mnemonic. Exercițiul exegetic își are punctul *origo* în efortul cathartic de a depăși starea posttraumatică de aporie; „De fiecare dată când încercam să încep un proiect

nou, parcă deveneam unul dintre martorii sau supraviețuitorii mai în vârstă despre care scrisesem: un pribeag cu privirea pierdută, sosit în sfârșit într-un loc nou, nou, incapabil să meargă mai departe” (p.18). Prin urmare, pe lângă Auerbach, Fénelon sau Sebald, figurile centrale ale celor trei inele, străinul poate fi Ianos Lastaris sau Kamil Pașa, ambii amintiți în digresiunile concentrice, dar, în acest joc al identificării cu și prin Celălalt, figura alterității, *Autre*, poate fi atât Odiseu, cât și Daniel Mendelsohn ajuns în localitatea Belzec, într-un soi de pelerinaj al căutării propriilor rădăcini la locul lagărului de exterminare.

În jurul acestei identificări ipotetice se conturează construcția cărții. Pornind de la comentariul asupra textului homeric, sunt trasate firele narative ce alcătuiesc această construcție inelară de tip *polytropos*, schițându-se astfel o relație de identificare inclusiv între text și Odiseu, care, la rândul său, este *polytropos*, „adjectiv ce se referă nu doar la omul în sine, la felul lui de a gândi sucit și sinuos cu care ne familiarizează într-un mod savuros peripețiile ce urmează (...), ci și la călătoria dureros de sinuoasă pe care trebuie să o facă pentru a ajunge la destinație, călătorie care nu doar odată îl constrânge să revină într-un loc în care a mai fost” (p.33). Ideea revenirii în același loc și ideea exilului nu sunt reluate doar prin digresiuni, comentarii critice și etimologice, suprapuneri de temporalități sau prin *praxis-ul* reamintirii, ci și prin obsesia lui Mendelsohn (pe modelul lui *Austerlitz*) pentru arhitectură, machete arhitecturale și în general pentru impulsul unor astfel de reproduceri ce au la bază o altă utilitate față de scopul lor inițial. Acest tip de resemantizare se comportă asemenea procesului de înstrăinare al pribegiei: „există însă și alte tipuri de pierdere, modificări ale unor structuri sau utilizarea lor în alte scopuri” (p.15).

„Le Lycée Français” este un (hetero)topos al exilului, iar străinul care ajunge într-un oraș necunoscut, după o lungă călătorie, este criticul german Erich Auerbach. În acest prim capitol, nu doar că este conturată, în mod indirect, relația dintre literatură și exil, dar acest fir narativ este augmentat, interferează cu celelalte narațiuni și închide toate digresiunile cercurilor: „Acum e momentul ca cel exilat să se apuce de opera lui măreață, o carte care va începe cu descrierea

unei tehnici la fel de vechi precum Homer, cunoscută sub numele de compoziție inelară, o tehnică (...) ce își găsește mereu drumul spre casă” (p.162). Daniel Mendelsohn analizează tehnica homerică (stilul optimist), cea care nu lasă loc de indeterminări, dând de înțeles că totul poate fi explicat, cu cea ebraică (stilul pesimist), ambiguă, în care textul poate fi doar interpretat, nicidecum relevat deplin, juxtapunând cele două metode, pe modelul din *Mimesis: reprezentarea realității în literatura occidentală*. Mendelsohn suprapune cele două metode, pe de-o parte prin revelarea tuturor relațiilor intrinseci dintre digresiuni, iar pe de altă parte, paradoxal, prin ambiguizarea interpretării, deși relația dintre narațiuni este explicată și justificată pe modelul pesimist, care presupune că, asemenea divinității, creația nu poate fi cunoscută deplin. Pe modelul obsesiei pentru reproducere și al raportului identificării modelului cu replica sa, a identității cu alteritatea, metafora celor trei inele presupune, în primul rând, o trimitere către *Decameronul* lui Boccaccio, mai exact povestea a treia din prima zi, dar, pe modelul identificării prin Celălalt și al toleranței, o trimitere către *Nathan cel Înțelept*, piesa lui Gotthold Ephraim Lessing, care reia și dezvoltă parabola boccacciană.

Fiecare nouă digresiune se intersectează cu celelalte în acest joc al juxtapunerilor în care demersul anamnestic relevă noi aspecte ale definiției identității auctoriale. „Educația fetelor” oscilează în jurul figurii lui Fénelon, cleric și autorul *Peripețiilor lui Telemah*, și are în centru un alt tip de exil, exercitat și determinat din considerente morale. Asemenea demersului pe care îl realizează Mendelsohn în romanul *O odisee*, gândește acest inel ca o serie de digresiuni de ordin etic, bazate pe textul homeric, deși titlul reprezintă mai degrabă o trimitere către *La umbra fetelor în floare*. În interiorul acestui inel este reluată discuția asupra tehnicilor optimistă și pesimistă, digresiunea auto-

rului oscilând în jurul interpretării textului proustian, întrucât atât *Peripețiile lui Telemah*, cât și *În căutarea timpului pierdut* dovedesc faptul că „într-un singur inel se poate trasa un număr infinit de cercuri” (p.94).

În ultima parte, „Templul”, Mendelsohn reia anafora structurală a primei părți, digresiunile reluând toposul inițial al străinului ajuns într-un oraș necunoscut, echilibrand toate firele narrative, interferența dintre (macro-)structurile inelare și imaginea de ansamblu a textului într-un mod ciclic. De data aceasta, străinul este W.G. Sebald, acesta reprezentând la rândul său o altă alotropie a exilului, nevoit „să-și părăsească țara natală nu dintr-un edict regal (precum în cazul lui François Fénelon), ci din propriul sentiment de rușine sufocantă, acest scriitor german sosește în țara celor care au învins-o pe a lui” (p.123). *Praxisul* recuperării identității prin scris este reluat prin referințele directe la *Emigranții și Austerlitz*, iar prin analiza romanului *Inelele lui Saturn*, romanul sebalidian alcătuit doar din digresiuni, asemenea textului cvasi-memorialistic al lui Mendelsohn, asemenea romanului proustian sau asemenea posibilităților de digresiune asupra textului homeric din bestsellerul lui Fénelon, relevă printr-o spirală borgesiană această viziune indeterminată a unei ciclicități continue.

Structura cărții este labirintică, interconectată, iar în acest cadru *polytropos* Mendelsohn se identifică prin Celălalt mai întâi ca evreu, ca exilat, dar și ca scriitor, supunând anamnezei întreaga literatură europeană, de la Homer, Boccaccio și Dante până la Proust și Sebald, demers relativ asemănător cu cel realizat de Auerbach, amintit în finalul cărții ca ultimă digresiune ce închide toate firele narrative ale textului.

*Daniel Mendelsohn, *Trei inele: O poveste despre exil, narațiune și destin*, Editura Polirom, Iași, 2022.